

Tarihi Arka Plan ve Değişen Güç Dengeleri Çerçevesinde Türkiye'nin Filistin'e Kalkınma Yardımları

Seda BAYRAKDAR¹

¹ Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi, seda.bayraktar@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3879-6561

Öz: 1988'de bağımsızlığını ilan eden Filistin yıllardır İsrail ile çatışma halindedir. Bu çatışmanın temelinde birçok sebep yatmaktadır. Bu sebepler İsrail'in işgallerinden uluslararası hukuku tanımamasına ve Filistin'in bağımsız bir devlet statüsü ile sınırlarının tam olarak belirli olmamasına kadar uzanmaktadır. Makalede nitel araştırma yöntemlerinden olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Konu farklı açılardan derinlemesine incelenerek bütünleştirilmiş bir sonuca varılmıştır. Bu makalenin üç ana amacı bulunmaktadır. Birinci amaç XXI. yy 'da büyük bir soykırıma maruz kalan Filistin'in durumuna tarihsel süreç perspektifinden bakarken Osmanlı'dan bu yana Türkiye'nin aldığı pozisyonu ortaya koymaktır. Makalenin diğer amacı BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) tarafından alınan kararlara ve anlaşmalara rağmen İsrail tarafından Filistin'in yok sayılmışlığının ve İsrail'in hukuk tanımamazlığının vurgulanmasıdır. Makalenin son amacı ise Türkiye'nin Filistin ile gerçekleştirebileceği ticari ilişki potansiyelinin değerlendirilmesidir. Makalede sonuç olarak tarihsel perspektif iyi anlaşıldığı vakit Türkiye'nin yapabileceklerinin çerçevesini de daha rasyonel şekilde çizilebileceği ortaya çıkmaktadır. Elbette tarihsel perspektifin doğru şekilde anlaşılmasının güncel ilişkilerin inşası açısından önemli; ancak tek başına yeterli olmadığı bilinmektedir. Değişen güç dengelerinin ve çıkar ilişkileri Filistin-İsrail meselesinde önemli yer tuttuğu aşikar olmakla beraber çalışma konusunun kapsamı dışındadır. Köklü bir tarihe sahip olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ali menfaatlerini korumayı amaçlayan siyasal pratiği devam ettirilmelidir. Bunun yanında Türkiye'nin bölgedeki varlığını sürdürmesinin önemli ve dahası gerekli olduğu da düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, BMGK Kararları, Türk Yardımları

Jel Kodları: K33, N4, P00

Turkey's Development Aids to Palestine in the Context of Historical Background and Changing Balance of Power

Atıf: Bayraktar, S. (2025). Tarihi Arka Plan ve Değişen Güç Dengeleri Çerçevesinde Türkiye'nin Filistin'e Kalkınma Yardımları, *Politik Ekonomik Kuram*, 9(1), 236-255.

<https://doi.org/10.30586/pek.1605760>

Geliş Tarihi: 23.12.2024

Kabul Tarihi: 22.01.2025

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Abstract: Palestine, which declared its independence in 1988, has conflicted with Israel for years. There are many reasons underlying this conflict. These reasons range from Israel's occupation to its failure to recognize international law and Palestine's status as an independent state and its borders not being fully defined. The article uses the descriptive analysis method, which is one of the qualitative research methods. The subject was examined in depth from different perspectives, and an integrated conclusion was reached. This article has three main objectives. The first objective is to reveal Turkey's position since the Ottoman Empire while looking at the situation of Palestine, which has been subject to a great genocide in the 20th century, from a historical process perspective. The other objective of the article is to emphasize the fact that Palestine has been ignored by Israel despite the decisions and agreements made by the UNSC (United Nations Security Council) and Israel's disregard for law. The final objective of the article is to evaluate the commercial potential of the relationship that Turkey can establish with Palestine. As a result of the article, it is revealed that when the historical perspective is well understood, the framework of what Turkey can do can be drawn more rationally. Of course, it is known that understanding the historical perspective correctly is important for the construction of current relations; however, it is not sufficient on its own. It is obvious that the changing balance of power and relations of interest have an important place in the Palestine-Israel issue, but it is beyond the scope of the study. The political practice

of the Republic of Turkey, which has a deep-rooted history and aims to protect its supreme interests, should be continued. In addition, it is considered important and necessary to continue Turkish presence in the region.

Keywords: Palestine, UNSC decisions, Turkish aids.

Jel Codes : K33, N4, P00

1. Giriş

1988'de bağımsızlığını ilan eden Filistin'i birçok ülke ve uluslararası kuruluş bağımsız bir devlet olarak tanımaktadır. Buna rağmen, Filistin'in tam anlamıyla bağımsız bir devlet olarak sınırlarının belirlenmesi, İsrail ile olan çatışma ve barış çözümünün karmaşıklığı nedeniyle zordur. İsrail'in işgalleri, İsrail'in BMGK kararlarını tanımaması ve dünyanın son dönemde İsrail'de yapılan soykırımı yeterince ses çıkarmayarak kalıcı yaptırımlar uygulamaması Filistin'in İsrail tarafından ve hatta dünya tarafından "yok sayılan" bir ülke olarak görüldüğü gerçeğini ortaya koyar niteliktedir.

İsrail- Filistin meselesi ve Filistin'in durumu Türkiye için farklı bir öneme sahiptir. Tarihsel miras ve birtakım insani sorumlulukların yanında Türkiye'de birçok kesim tarafından bu mesele siyaset üstü bir konu olarak görülmektedir. Kendini demokrat ya da muhafazakâr, milliyetçi ya da sosyal demokrat veyahut sosyalist olarak tanımlayan her kesim içerisinde Filistin davasına destek sesleri yükselmektedir. Hiçbir ülkede Türkiye'de olduğu kadar ortak ses ve amaç birliğinin olmaması sorunun çözümü noktasında Türkiye'yi diğer ülkelerden ayırmaktadır. İşte tam da bu sebeplerle ele alınan bu makalenin üç ana ana amacı bulunmaktadır. Birinci amaç 21. yy 'da büyük bir soykırımı maruz kalan Filistin'in durumuna tarihsel perspektiften bakarken Osmanlı'dan bu yana Türkiye'nin aldığı pozisyonu ortaya koymaktır. İkinci amaç, BMGK tarafından alınan kararlara ve anlaşmalara rağmen İsrail tarafından Filistin'in yok sayılmışlığının ve İsrail'in hukuk tanımamazlığının vurgulanmasıdır. Makalenin son amacı ise Türkiye'nin Filistin ile gerçekleştirebileceği ticari ilişki potansiyelinin değerlendirilmesidir. Böylelikle Türkiye ve Filistin arasındaki ekonomik-kültürel ilişkilerin gelişme potansiyelinin analiz edilmesi hedeflenmektedir.

Büyük bir insanlık suçu olarak soykırımı maruz kalan Filistin'de yaşananlara sadece hukuki, tarihsel ve politik düzlemde dikkat çekmek gerekli olmasına rağmen yeterli değildir. Filistin konusunun Türkiye ile ilişkiler bağlamında ekonomik-ticari boyutunu da ele alarak irdelemek çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucu Filistin meselesinde konunun tarihsel, uluslararası, jeopolitik, askeri yanlarını ortaya koyan birçok çalışma bulunmasına rağmen Türkiye- Filistin özelinde sosyo-ekonomik ilişkileri ele alan çalışma yok denecek kadar azdır.

Konunun çalışma sınırlarının dışında olan İsrail ve diğer jeopolitik güçlerden bağımsız çözülemeyeceği aşikâr olmasına rağmen kasam bütünlüğü açısından bu hususlar analiz edilmeyecek sadece Türkiye ve Filistin özelinde bir analiz yapılacaktır. Çalışmanın ilk kısmında İsrail-Filistin meselesinde Osmanlı'dan bu yana Türkiye'nin tutumu tarihsel perspektiften ortaya konulacaktır. İkinci kısımda ise Filistin Devletinin haklı davasını objektif bir gözle ve yorumdan uzak bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla İsrail işgallerinin Uluslararası Örgütler nezdinde analizi ve İsrail'in Uluslararası Hukuk tanımazlığı BMGK kararları uyarınca analiz edilecektir. Çalışmanın son kısmında ise Türkiye'den Filistin'e Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Türk Kızılay'ı eli ile yapılan yardımlar incelenecek ve Türkiye-Filistin ekonomik ilişkileri değerlendirilecektir.

2. İsrail-Filistin: Meselesi: Tarihsel Perspektif ve Türkiye'nin Tutumu

İsrail-Filistin savaşı, uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan siyasi, sosyal ve dini sebepleri bulunan çok yönlü bir çatışmadır. Bu çatışma, 20. yüzyılın başlarından itibaren,

özellikle 1948'de İsrail'in kurulmasıyla birlikte yoğunlaşmıştır. Filistinliler, kendi bağımsız devletlerini kurma hakkı talebinde bulunurken, İsrail devleti de para-toprak-siyasi güç sağlama çabası içindedir. Çatışma, toprak, güvenlik hakları ve uluslararası tanınma gibi birçok sorunu içermektedir. Barış süreçleri içerisinde zaman zaman ilerleme kaydedilse de hala kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Çalışmanın bu kısmında bölgeye Yahudi göçleri ile başlayan İsrail-Filistin çatışmasındaki tarihsel süreç incelenecek ve bilhassa Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana her aşamadaki tutumu analiz edilecektir.

Osmanlı Dönemi: Yahudilerin Filistin'i bir vatan haline getirmekle ilgili planları yeni değil hatta oldukça çok eskidir¹. Aynı sene hem Londra hem de Fransa'da kurulan "Londra İbrani Kuruluşu" ve "International İsrail Taahhüt Cemiyeti" bu amaçlar için kurulan cemiyetlerdir. Osmanlı yönetiminde olan tarım arazilerinin ekilip- biçilmesi için satın alınması argümanını güçlendirmek amacıyla Fransa'da kurulan International İsrail Taahhüt Cemiyeti bir de Tarım Okulu açmıştır. Filistin için toprak kaybının ve tehlike içerisinde bir geleceğin alt yapısını hazırlayan temel unsur ise 1856 tarihinde İstanbul hükümeti tarafından çıkarılan "Tapu Kanunu" dur. Tapu Kanunu ile sahipleri adına tescillenen topraklara binaen tapu senetlerinin çıkarılacağı kararlaştırılmıştır. Bu kanun uyarınca toprak sahipleri arazilerini kendi adlarına tescil ettirirken (Filistinli çiftçiler) arazi vergisini ödememek için uydurma isimler kullanmışlardır. Bu büyük hata yıllar boyu sürececek anlaşmazlıklara yol açmış dahası bazı zenginler bu durumu istismar ederek birkaç köy arazisini kendi üzerlerine kaydettirme şansı yakalamışlardır. Bu arazilerin yüksek fiyatlardan Yahudilere satılması bugün yaşanan soruların temelini oluşturmaktadır. Rusya ve Doğu Avrupa'dan Filistin'e göç eden Yahudiler, bilhassa Rusya'dan gelenler öncelikle tarım arazileri satın almışlardır. Edward Cazalet 1878 yılında "Şark Meselesi" adlı makale ile İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda ve yine İngiltere'nin kontrolünde bir Yahudi Devleti kurulabileceği fikrini ortaya atmıştır. Benzer bir fikir Macaristan Parlamentosunda da gündeme getirilmiş, Filistin'in Yahudi yerleşimine açılması, bağımsız bir Yahudi devleti kurulması ya da Osmanlı'ya bağlı bir vilayet olması gibi konular tartışılmıştır. Osmanlı Devleti huzurunda ilk resmi girişimi aslen İngiliz olan Laurance Oliphant yapmıştır. Yahudi kökenli İngiltere Başbakanı Disraeli'ye ve Dışişleri Bakanlığı yapan Salisbury'ye Yahudi Devleti kurulmasına yönelik görüşlerini belirtmiştir. Filistin toprakları için toplanan kırk bin sterlin Asya topraklarının iyileştirilmesi için harcanmalı ve bu bölgeden satın alınan topraklara Yahudiler yerleştirilmeli görüşü dayatılmaya çalışılmıştır. 1879 tarihinde Oliphant Filistin'den topladığı bilgi ve intibaları bir rapor halinde Sultan Abdülhamid'e sunmuştur; fakat rapor ilgi görmemiştir. Birleştirilmiş bir Yahudi cemaatine vatan oluşturmaya yönelik teklif 9 Mayıs 1880 tarihinde Meclis-i Vükela 'da reddedilmiştir. Görüşlerinde ısrarcı olan Oliphant Amerika'nın İstanbul büyükelçisi Wallace ile irtibata geçmiş ve Wallace üzerinden Osmanlı hükümetinden Said Paşa ile görüşmüştür. Said Paşa Yahudilerin 200-250'şerli gruplar halinde Mezopotamya ve Halep'e yerleşmeleri için uygun ortamı yaratmış; fakat Sultan II. Abdülhamit Doğu Avrupa'dan bölgeye gelen Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri fikrini onaylamamıştır. Sultan II. Abdülhamit Yahudilerin Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak istediklerini anlayarak 1888 yılında bir kanun çıkarmış ve sadece Yahudilerin buraya yerleşmelerini yasaklamakla kalmamış, Filistin'e ziyarete gelen Yahudilerin bölgede kalabilecekleri maksimum süreyi üç ay ile sınırlandırılmıştır; ancak (93 Harbi) Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Filistin'e yerleşmek isteyen Yahudilerin artması göç meselesinin farklı bir boyuta evrilmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin göstermiş olduğu çabaya rağmen 1876'dan II. Meşrutiyet'in ilanına kadarki süre içerisinde Yahudiler 33 yerleşim yeri (koloni) kurmuş ve 40 bin

¹ Konu hakkındaki savı destekler nitelikte Fahri Türk'ün Yahudi devletinin demografik temelleri, Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı Devleti'nin Filistin siyaseti adlı çalışması ve Yahudi Teodor Herzl'in 1896'da yayınladığı Yahudi Devleti eserleri detaylı olarak incelenebilir.

dönüm arazi satın almayı başarmışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında maddi olarak zor durumda olan Osmanlı Devleti'ne Avrupalı devletler tarafından yapılan baskının etkili olduğu söylenebilir (Karaköse, 2018, ss.152-155).

Osmanlı Devleti, 1517-1917 yılları arasında, Ortadoğu bölgesinde ve Filistin topraklarında hâkimiyet sahibidir. Filistin, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı ve bu dönemde, bölgedeki etnik ve dini gruplar arasında görece bir uyum mevcuttur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransızlar ve İngilizler, İtalyanlar ve Rusyaların da içinde olduğu bir planla Ortadoğu'yu kendi aralarında paylaşmak için, çeşitli gizli görüşme ve anlaşmalar yapmışlar² ve Bölgedeki Arapları Osmanlı aleyhine kışkırtmışlardır (Umar ve Yenisu, 2020, ss.35- 36). Almanlara karşı Yahudilerin desteğini kazanma beklentisi içerisinde olan İngilizler 1917 yılında Balfour Deklarasyonu'nu ilan etmiştir. Bu deklarasyonla "Filistin'de Yahudi Halkı için ulusal bir yuva kurulması" sözü verilmiş (Karaköse, 2018, s.156) ve bölgeye Yahudi nüfusun göçü artarak devam etmiştir. Balfour Deklarasyonu ile İngiltere, Filistin'de bir Yahudi ulusal yurdunun kurulmasına destek olacağını onaylamıştır. 1917 Osmanlı döneminde Filistin konusundaki yaklaşım Sadrazam Talat Paşa ile görüşülmüştür. Talat Paşa, Filistin'in Savaşının akabinde bölgenin Türk kalması şartı ile uyumlu hareket etmeye gönüllü olsa da Arap muhalefeti hususunda dikkat çekmiştir (Weltmann, 1961, ss.263- 264). Talat Paşa, Barış konferansı esnasında Filistin'de kaybedilen bölgeleri geri almanın yolunun güçlü bir diplomasiye dayandığına inanmış, bölgedeki Türk egemenliğinin sağlanması için Yahudi desteğinin kazanılması gerekliliğini fark etmiş (Friedman, 1965: 236) ve Balfour Deklarasyonu sonrası İngilizlere güvenilmeyeceğini ifade etmiştir³. Talat Paşa Yahudilerin hiçbir ayrımcılık ve baskıya uğramayacağını da belirterek, Yahudilere yönelik geleneksel dostluk ve misafirperverliğin gösterileceğini (Friedman, 1965, s.236), Filistin'deki Yahudilerin diğer vatandaşlardan ayrılmadığını herkese eşit muamelem yapıldığını; fakat Rusya kökenli Yahudilerin Osmanlı vatandaşlığına geçmemek için direnç gösterdiklerini ve yasalara uymadıklarını ifade etmiştir (Asker, 2016, s.102). Talat Paşa ekonomik olarak Filistin'deki Yahudi grubun faydalı olacağını düşünmesine rağmen Yahudilerin ülkeye kabul edilmelerine koşul olarak Osmanlı vatandaşlığını benimseme şartı getirilmiştir (Friedman, 1965, s.236). Bir Hollanda gazetesinin haberinde Alman Hükümetinin savaş kredileri nedeniyle bağımsız bir Yahudi Devletinin kurulmasına karşı çıkmayacaklarını ilan edecekleri iddia edilmekteydi. Alman diplomatlar Kudüs'ün Osmanlı'ya verilmesi durumunda Hristiyanlara, Araplara ve Yahudilere birtakım tavizler verilmesi gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Bu görüşün Türk hükümetine kabul ettirildiği ve neticede hükümetin Filistin'e göç ve özerkliği garanti eden bir anlaşma yapmaya hazır olduğu, karşılığında Türklerin de demiryolları inşası, sulama ve Yafa limanı inşası gibi iktisadi ve siyasi kazanımlar elde edeceği iddia edilmiştir (Friedman, 1965, ss.240-241). Talat Paşa 1918'de Berlin'deyken Yahudi heyetini İstanbul'a davet ederek Filistin'de bir kolonizasyon ve göç şirketinin kurulmasına yönelik detayları görüşmüştür. Siyonist Yönetim Ocak 1918'de Türklerin görüşme tekliflerine olumlu cevap vermiş (Weltmann, 196, s.268) aynı yılın Eylül ayında Türk Deklarasyonunu imzalamışlardır⁴. Talat Paşa'nın Deklarasyonu Kuzey Filistin'in İngiliz askeri işgali altına girmesiyle önemini kaybetmiştir (Friedman, 1965, s.242). İtilaf Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kazandığının netleşmesi, Osmanlı ordusunun Suriye- Filistin bölgesini boşaltması ve Halep'in kuzeyine kadar çekilmesi ile Filistin bölgesinin bütün kontrolü İngiltere'ye

² Detaylı Bilgi için: İstanbul, Londra, Sykes-Picot ve Saint Jean De Maurienne Anlaşmasına bakılabilir (Köse, 2019)

³ Talat Paşanın bu konudaki sözleri: "İngiltere'nin, verdiği bu sözlerin arkasında asla durmayacağına eminim. İngilizler Şerif Hüseyin'e de Yahudilere de aynı sözleri veriyorlar. Fakat savaş bittiğinde ne Şerif Hüseyin'e ne de Yahudilere verilen sözler yerine getirilmeyecektir. İngiltere'nin tek amacı Yahudilerin sempatisini kazanmak ve bu yolla dünyadaki bütün Yahudileri İtilaf Devletlerinin hedefleri doğrultusunda mobilize etmektir." (Çolak, 2022, s.176).

⁴Bildiride Talat Paşa'nın; "Musevilerin Filistin'e yerleşiminin Osmanlı İmparatorluğu'nun önemine ve yararına inanmış olan Hükümetimiz; kendi hükümlerlik hakları ile çelişmediği ve Musevi olmayan nüfusun haklarını rencide etmediği sürece onu (Musevi merkezini) himayesi altına almak ve bütün imkânları ile desteklemek arzusundaadır." denilmektedir (Öke, 1990, ss.333-334).

geçmiştir. 8 Ekim 1918'de Talat Paşa hükümeti yaşanan bu gelişmelerin akabinde istifa etmiştir (Çolak, 2022, s.189).

Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası- Yahudi Göçü ve Artan Gerilimler: 1917 yılında ilan edilen Balfour Deklarasyonu "Filistin'de Yahudi Halkı için ulusal bir yuva kurulması"nın sözü anlamına gelmekteydi (Karaköse, 2018, s.156). Bu söze karşılık bölgedeki Araplar deklarasyona şiddetle karşı çıkmışlardır. İngilizler'in Şerif Hüseyin'e bölgedeki Arapların Yahudi egemenliği altında yaşamayacakları sözünü vermesi Yahudi göçlerinin göz ardı edilmesinin önünü açmıştır. 1919 Haziran ayında imzalanan Milletler Cemiyeti Sözleşmesi 22. maddesi uyarınca İngiliz mandası içinde Arap vilayetlerine Osmanlı Devleti tarafından geçici bağımsızlık tanınması kabul edilmiştir (Bayur, 1991; Armaoşlu, 2010). 1920 San Remo Konferansı ile İngilizler Filistin, Irak ve Ürdün'ü manda yönetimi altına almışlar ve sivil manda yönetiminin yüksek askeri komiseri görevine başlamışlardır. İngilizler, Araplara "Yahudi olmayan topluluklar" ifadesi ile haklarının teminat altına alınacağı vaadini vermişlerdir. Söz konusu dönem içerisinde bölgede yaşayan Araplar 670.000 kişilik toplam nüfusun yaklaşık %85'ini oluşturmaktaydılar (Cleveland, 2008, s.273).

İngilizler Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Filistin'in kontrolünü tam olarak ele geçirmişlerdir. Savaşın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesiyle Filistin, İngiliz Mandası haline gelmiştir. 1922 yılında Milletler Cemiyeti, Filistin'in yönetimi için 28 maddelik bir karar yayınlayarak Filistin'i İngiliz manda yönetiminin esaslarına tabii tutmuşlardır. Yahudiler için bir yurt kurulmasına yönelik hükümler içeren bu belge, 1923'te yürürlüğe girmiştir (Yıldırım, 2021, s.3845). Filistin meselesi bu tarihten itibaren yeni farklı bir boyuta evrilmiştir. Yahudiler İngilizler tarafından önemli görevlere getirilmiş, Yahudilerin toprak almalarına ve örgütlenmelerine izin verilmiş ve Yahudilerin Filistin'e göç etmeleri teşvik edilmiştir (Dursun, 1995). Bu esnada Nazilerin 1933 tarihinde Almanya'da iktidara gelmesi ile Filistin'e Yahudi göçü hızlanmış ya da hızlandırılması teşvik edilmiştir (Çelik, 1993). Filistin'de demografik yapının gün geçtikçe Yahudiler lehine bozulması Araplar ve Yahudiler arasında büyük silahlı çatışmalara yol açmıştır. En sert çatışmalar özellikle 1921, 1929, 1933 ve bilhassa 1937'de yaşanan çatışmalarıdır. Filistin'e Yahudi göçünü destekleyen yaklaşımların ve mevcut durumdan rahatsızlık duyan bölge halkının tepkilerini yatıştırmak üzere manda yetkisini yorumlayan çok sayıda Beyaz Kitap'tan ilki 3 Haziran 1922 yılında yayımlanmıştır. Dönemin sömürge bakanı Churchill, Araplara, Filistin'in bir bütün olarak Yahudi Ulusal Devletine dönüştürülmesi düşüncesinin olmadığına dair güvence vermiştir (Yavuz, 2023, s. 265).

Bütün bu gelişmeler sonunda ülkedeki demografik dönüşüm tutulan raporlarca ortaya konulmuştur. 1922 yılında Filistin'e 8.128 göçmen girmiştir ve bunların 7.844'ünün büyük kısmını Doğu Avrupa ülkelerinden gelen Yahudiler oluşturmuştur. 1922 yılında yapılan ve ilk modern nüfus sayımı olarak ifade edilebilecek belgelere göre Filistin'in toplam nüfusu 757.182 kişidir. Ülkenin %78'i Müslümanlardan, %11'i Yahudilerden, %9,6'sı Hristiyanlardan oluşmaktadır. Sonraki yıl içerisinde bölgeye 300 bin Yahudi daha gelmiştir (Yalçın, 2021, s.62).

İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası (1939-1945): Yahudiler İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngilizlerle dağınık ve lidersiz Araplara karşı harekete geçmişlerdir. Yahudi kaynakları Mayıs 1939'da Filistin'e resmi yollardan gelmeyen 37 bin Yahudi olduğunu iddia etmektedirler. İkinci Dünya Savaşı'nın çıktığı Eylül ayında ise 6 bin 323 Yahudi Filistin'e gayri resmi yollardan geçiş yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile ilk sırada Almanya olmak üzere çeşitli ülkelerden Filistin'e hem yasal hem de yasal olmayan yollarla göç başlamıştır. Yahudilerin Filistin'e gidebilmek adına geçtikleri ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Türkiye bu süreçte hem Almanya'nın tepkisini çekmemek hem mazlum milletlere yardım etme anlayışı ile hem de İngiltere'yi Filistin'de zor durumda bırakmamak yönünde politikalar sergilemiştir. Hatta bilinmektedir ki İkinci Dünya Savaşı çıkmadan önce 9 Ağustos 1938 tarihli ve 3 Ekim 1940 tarih 6/4564 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan kararname ile Türk Hükümeti, İngiliz ve Fransız pasaportu

taşıyan Yahudilerin Türkiye’de kalmamaları ya da Filistin’ e transit geçmelerine izin vermiştir. Bu nedenle, Türkiye’den transit geçip Filistin’e gidecek olan Yahudi göçmenler için Türk resmi makamlarının izniyle “Dünya Yahudi Ajansı” açılmıştır. Farklı tarihlerde münferit geçişler ve aileler haricinde resmi kanallar üzerinden 230, 490, 366, 166 kişilik grupların transit geçişlerine izin verilmiştir (Kodal, 2010, ss.1911-1916)

Birleşmiş Milletler (BM) Bölünme Planı (1947) & İsrail Devletinin Kuruluşu (1948): Arap-İsrail Savaşı: Siyonist hareketlerin artan etkisi ve İngilizlerin özel desteği ile Bölgeye Yahudi göçü hızlanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Filistin-İsrail meselesi uluslararası arenada tartışılan en popüler sorunlardan biri haline gelmiştir. İngiltere’nin konuyu Birleşmiş Milletlere (BM) taşıması ile son bulan İngiliz manda yönetimi akabinde biri Yahudi, diğeri ise Arap unsurlardan oluşan iki devletli bir çözüm uygulamaya geçirilmiş, Kudüs’e uluslararası bir statü verilmiştir. Yalnız uygulamada Filistin topraklarının yarısından fazlasının Yahudilere verilmesi ve Arap Nüfusun yarısından fazlasının da İsrail toprakları içerisinde kalması Arap tarafında kabul görmemiş, Yahudiler tarafından ise bir zafer olarak kabul edilmiştir. 1947’de BM’nin bölüşüm planı ile Filistin topraklarının %56’ sı İsrail’e verilmiştir. Yahudiler uluslararası hukuk nezdinde devletleşme yolunda önemli bir kazanım elde etmişlerdir. 14 Mayıs 1948’de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve BM’nin de yardım ve desteğiyle İsrail devleti resmen kurulduğunu deklare etmiştir (Öner, 2012, s.84). Türkiye BM görüşmeleri esnasında Arapların yanında yer alarak Filistin’in bölünmesine karşı çıksa da 28 Mart 1949 tarihinde İsrail’i resmi olarak tanımıştır ⁵ (Tuncer, 2018). Türkiye’nin tanıma kararında İsrail’in BM’ye üye olması etkili olmuştur (Şenel, 2014, s.166). İsrail Devletinin resmi kuruluşundan sonra 15 Mayıs 1948 tarihinde Arap Birliği üyeleri (Irak, Mısır, Ürdün ve Suriye) Savaş ilan ettiğini duyurmuşlardır. Bu savaş sonrası birçok Filistinli öldüğü gibi hayatta kalanların çoğu da göç ederek komşu ülkelere sığınmışlardır (Öner, 2012, s.90). İsrail devletinin kuruluşu ve Birinci Arap – İsrail Savaşı yenilgisi sonucu yaşananlar, Filistinli Araplar tarafından “nakba” (büyük felaket) olarak anılmaktadır (Süer ve Atmaca, 2007, s. 36). İsrail’in bu savaş sonucunda ele geçirdiği topraklarla savaş öncesi %56 oranında olan İsrail toprakları savaştan sonra %78’e çıkmıştır (Cragg, 1997, s. 57, 116).

Sonraki Çatışmalar:

1956 Süveyş Krizi: Süveyş Kanalı, Kızıldeniz üzerinden Akdeniz’i Hint Okyanusu’na bağlayan ve deniz ticareti üzerinde önemli bir yeri olan bir kanaldır. 1869 yılında faaliyete başlayan kanal Mısır topraklarında yer almasına rağmen, Fransız ve İngiliz şirketlerince yönetilmiştir. 1952 yılında askeri darbe ile yönetimi ele alan Nasır Arap milliyetçisi politikalar yoluyla İsrail yanlısı değil Filistin yanlısı bir tutum izleyerek Süveyş Kanalını ve Tiran Boğazını İsrail gemilerine kapatmıştır. Ortadoğu’daki bu gelişmeler Mısır için oldukça önemli olan Asvan Barajı projesini de sekteye uğratmıştır. Asvan Barajı projesi Mısır için oldukça önemli bir projedir. 1955 yılında ABD ve İngiltere her ne kadar proje için yardım yapmayı kabul etmiş olsalar da Ortadoğu’daki gelişmeler bu yardımdan vazgeçilmesine sebep olmuştur (Gündoğdu ve Kaya, 2023, ss.188-189). Mısır’ın Süveyş kanalını Millileştirme kararını ABD ve İngiltere’nin yardım etmekten vazgeçtiklerini resmen açıklamasının akabinde 26 Temmuz 1956 tarihinde almıştır. Nasır yönetimine son vermek ve Süveyş Kanalının kontrolünü tekrar ele geçirmek amacıyla İsrail ve akabinde İngiltere ve Fransa Mısır’a saldırmıştır; fakat ABD, Sovyet Rusya ve BM’den gelen tepkiler üzerine savaş sonlandırılmıştır. Amacına ulaşamayan batılı güçlere karşı Mısır kanal üzerinde tam egemenlik sağlamıştır (Erdoşdu, 2005, s. 122). Süveyş Kanalı’nın millileştirilmesi kararı karşısında Türkiye’nin Mısır’a karşı olumsuz bir tutum benimsediği ve İngiltere’nin yanında yer aldığı görülmüştür. Akabinde ise tutum değişikliğine giderek BM’de müdahaleye karşı oy kullanmıştır. Bu tavra neden olan sebepler konunun uzmanları tarafından farklı gerekçeler ile açıklanmaktadır. Kimi analistler İngiltere ile Bağdat Paketi üyeliği uyarınca askeri bağlantıların Türkiye’nin

⁵ Türkiye İsrail’i tanıyan ilk Müslüman devlet olarak tarihe geçmiştir.

İngiltere'nin yanında yer aldığı bu politikayı şekillendiren ana unsur olduğunu iddia ederken, diğer analistler ABD'nin müdahalesinin Türkiye'nin hedeflediği Ortadoğu devletleri bölgesel liderliğine darbe vuracağı endişesini işaret etmektedirler. Ayrıca millileştirme kararı karşısında İngiltere ve Fransa'nın tavrını destekler nitelikte bir tutum sergilemesine rağmen BM'de ortaya çıkan tutum değişikliğini ABD'nin Türkiye için diğer ülkelere kıyasla daha önemli bir müttefik olmasına yormaktadırlar (Bağcı, 1990, ss.79-80; Alanoglu, 2020, ss.99-100; Çakır, 2017, s.191; Sever, 2013, ss.123-125).

Altı Gün Savaşı: 1967 yılında İsrail ve Arap yönetimleri (Mısır, Suriye ve Ürdün) arasında altı gün devam eden, Üçüncü Arap-İsrail Savaşı veya süresine atıf olarak "Altı Gün Savaşı" gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında İsrail Batı Şeria, Gazze, Golan Tepeleri ve Sina Yarımadası'nı işgal etmiş, topraklarını üç buçuk katı genişletmiştir ve bu topraklar günümüzde yaşanan sorunların da merkezini oluşturmaktadır (Yalçın, 2021, ss.89-90).

1973 Ramazan/ Yom Kippur (Kefaret Günü): İsrail'in 1967 yılında kazandığı Altı Gün savaşları o kadar hızlı ve kesin bir mağlubiyete yol açmıştır ki İsrail savaştan sonra rehavete düşmüş ve artık askeri güçlerinin yenilmez olduğunu düşünmüştür. İsrail yönetimi Altı Gün Savaşlarından sonra BM'nin 242 sayılı kararına⁶ rağmen işgal edilen bölgelerden çekilmemiş ve dahası sonraki yıllarda işgal edilen bölgelerin ilhak edildiğine dair açıklamalarda bulunmuştur. Bu nedenle 1973 yılında Mısır ve Suriye "Kefaret Günü" anlamına gelen ve Yahudilerin dini bayramlarına denk gelen bir günde İsrail'e saldırı düzenlemişlerdir. Çatışma sonrasında savaşan tarafların hepsi kendisini kazanan olarak ilan etse de savaş sonrası durum daha da kötüye giderek İsrail bazı bölgelerde, Amerika'nın çok büyük desteği sayesinde⁷ daha da ilerlemiştir. Savaş sonrasında aslında net bir kazanan olmasa da İsrail topraklarına yenilerini eklemiştir. Bu savaş diğer savaşlardan bazı yönleri ile de ayrılmaktadır. Bu savaş ile ilk defa İsrail'in yenilmez olduğu algısı sarsılmış ve Araplar yine ilk defa İsrail'e saldıracak gücü kendilerinde bulabilmişlerdir. Bu kapsamda 1974 yılı başlarında toplam 18 yerleşim kurulmuş ve bunların toplam nüfusu yaklaşık 1.800 kişi olmuştur. İki sene sonrasında bu sayı 20 yerleşim yerinde 2.200 nüfusa yükselmiştir. 1979 yılı sonunda Golan'da 5.500 İsraili yerleşmiş ve bir yıl sonra bu sayı 7 bine yaklaşmıştır (Babahanoglu, 2024, s.183).

1973 Sonrası Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu: Türkiye 1973 yılında başlayan savaşta tarafsızlığını ilan etmesine rağmen ABD'nin ülkede bulunan üstlerine İsrail için lojistik destek verme kullanımına izin vermemiş; fakat Arap ülkelerine lojistik taşıyan Rus uçaklarının hava sahasını kullanmasına müsaade etmiştir. Ertesi sene yani 1974 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuş ve FKÖ'nün Birleşmiş Milletlere davet edilmesine yönelik oylamada olumlu oy kullanmıştır. Bütün bunlara rağmen 1974 yılında gerçekleştirilen II. İslam İş Birliği Konferansı toplantısında üye ülkelerden farklı olarak İsrail ile iş birliğini kesme yönünde alınan karara ise çekince koymuştur. Türkiye 1975 yılında Libya ile ortak hazırlanan bir bildirge ile Filistin özgürlük savaşının haklılığını tanıdığını duyurmuş, BMGK' da Siyonizm'in bir çeşit ırkçılık olduğu yönünde Arap ülkeleri ile 2279 sayılı kararı imzalamıştır. Akabinde FKÖ'nün 1979 yılında Ankara'da bir temsilcilik açmasına izin verilmiştir. 1980 yılında İsrail'in Kudüs'ü "ebedi ve değişmez başkenti" olarak aldığı kararı kabul etmeyerek Ağustos 1980'de Kudüs'te bulunan başkonsolosluğunu kapatmış ve Kasım-1980 tarihinde Tel Aviv'de bulunan maslahatgüzarlığını ikinci kâtip seviyesine indirmiştir. 1980'li yılların başında Arap Devletlerinin ve FKÖ'nün Türkiye'nin Bulgaristan-Kıbrıs konusunda uygulamış olduğu dış politikada takınmış olduğu tutum, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) nedeniyle su konusunun bir sorun olması, PKK teröründe Türkiye'ye karşı geliştirilen tutum Türkiye'nin Ortadoğu politikasını yenilemesine yol açmıştır. 1967 yılında İsrail tarafından işgal edilen Golan Tepeleri'ne yönelik 18 Ocak 1981 tarihindeki ilhak kararı, 7 Haziran

⁶ Bu karar BMGK tarafından 22 Kasım 1967'de İsrail silahlı kuvvetlerinin son çatışmada işgal edilen bölgelerden çekilmesine yönelik almış olduğu bir karardır.

⁷ Amerikan Kongresi, 21 Ekim'de İsrail'e 2,2 milyar dolarlık bir askeri yardım paketini onaylamıştır. ABD'nin desteğine tepki gösteren OAPEK (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries) üyesi petrol ihrac eden Arap ülkeleri (Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Katar, Bahreyn, Mısır, Suriye, Libya ve Cezayir) Amerika'ya petrol ambargosu uygulamaya karar vermişlerdir (Arı, 2017, s. 365).

1981 yılında Irak'ta bulunan Osirak nükleer reaktörüne yaptığı hava saldırısı, Güney Lübnan'ın Haziran 1982'de işgal edilmesi, Sabra ve Şatila mülteci kamplarındaki Eylül 1982 yılında yaşanan kıyımlar, Batı Şeria'da hukuka aykırı olarak Yahudiler için yerleşim yerlerinin kurulması ve 1 Ekim 1985'de Tunus'ta FKÖ karargâhının bombalanması gibi insanlık dışı uygulamalar İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Filistin Devleti bağımsızlığını, Cezayir'de 1988 tarihinde gerçekleştirilen, FKÖ Konseyi toplantısında açıklamıştır. Türkiye, Filistin Devleti'ni tanıyan ilk ülkelerdendir. Yıllar içerisinde Türkiye İsrail diplomatik ilişkileri sınırlı kalsa da 1986'da Tel Aviv'e maslahatgüzar atanmıştır. 1990'lı yılların başında yaşanan gelişmeler Türkiye-İsrail-Filistin arasında daha dengeli bir politika izlenebilmesine olanak sağlamıştır. Camp David anlaşmaları, 1991 Madrid Konferansı, Oslo Görüşmeleri ile İsrail'de ve Filistin'de temsil büyükelçi düzeyine çıkarılmıştır. 1996 yılında ise birtakım anlaşmalar ile Türkiye İsrail ilişkilerinde yakınlaşma sağlanmıştır. BM'nin Siyonizm'in ırkçılığın bir çeşidi oluşuna dair aldığı kararının iptaline dair gerçekleştirilen görüşmelerde Türkiye çekimser oy kullanmıştır. 1994 tarihinde Türkiye'yi ziyaret eden ilk İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman olmuştur. Yine aynı sene dönemin başbakanı Tansu Çiller ve 1996 yılında da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de İsrail'i ziyaret etmişlerdir. 1996 yılı şubat ayında İsrail ve Türkiye arasında Askeri Alanda Teknik ve Eğitim İş Birliği Çerçeve Anlaşması imzalanmış, ağustos ayında ise Savunma Sanayi İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Türkiye'nin askeri teçhizatının İsrail tarafından modernizasyonunu da içermektedir. Genelkurmay Başkanı düzeyinde bir temsille 1997 yılında İsrail'e ilk ziyaret Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı tarafından gerçekleştirilmiştir. Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın ve İsrail Savunma Bakanı Mordichai' nin karşılıklı ziyaretleri de iki ülke arasındaki askeri iş birliğinin varmış olduğu noktaya dair önemli bir işaretidir.

Filistin meselesindeki barış sürecinin aksamasına sebep olan gelişmelerden birisi 28 Eylül 2000'deki El-Aksa İntifadasının (İkinci İntifada) başlamasıdır. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer İsrail'i aşırı güç kullanımı sebebiyle sert bir şekilde kınamış, 2002 yılında başbakan Bülent Ecevit İsrail yönetiminin "soykırım" yaptığına dair açıklamalarda bulunmuştur. Her ne kadar denge politikaları gereği bu açıklamalar geri çekilmiş olsa da amaç vuku bulmuştur. 2002 yılında AKP'nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) seçimleri kazanarak işbaşına gelmesiyle beraber, İsrail ile Türkiye arasındaki politik gerilimler devam etmesine rağmen, ticaret hacminde artış yaşandığı görülmektedir. 2005 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Savunma ve Enerji Bakanları İsrail'e ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. 2006 yılında Filistin'de yapılan seçimlerden zaferle çıkan Hamas lideri Halid Meşal'in Türkiye ziyareti ve İsrail'in bölgedeki saldırıları Türkiye ve İsrail arasında gerginliğe yol açmış, Türkiye kırk sekiz F-4 uçağı modernizasyonu ve Manavgat nehri suyunun İsrail'e satılması projelerini iptal etmiştir. Türkiye 2000'li yıllarda genelde uzlaşmacı tavrı ile her ne kadar arabuluculuk rolü üstlenmeye çalışsa da İsrail'in 2008 yılında başlattığı "dökme kurşun operasyonu" ve 2009 yılındaki "one minute" çıkışı, 2010 yılında yaşanan "alçak koltuk" krizi ve en son İsrail'in Gazze'ye yönelik uyguladığı ablukayı 31 Mayıs 2010'da kırmak amacıyla Türkiye'den yola çıkan Mavi Marmara olayı ile ilişkiler politik düzlemde oldukça gerilmiştir.

Mavi Marmara gemisine yönelik saldırı ilk defa direkt olarak Türkiye ve İsrail'i karşı karşıya getirmiştir. Türkiye-Filistin dayanışmasının örneklerinden olan erzak ve yardım gemisine İsrail askerleri tarafından yapılan baskın sonucunda gemide bulunan dokuz Türk vatandaşı İsrail askerleri tarafından öldürülmüştür. Türkiye bu baskından sonra hava sahasını İsrail uçaklarına kapatmıştır. Türkiye özür dilenmesi, gemide ölenlerin ailelerine tazminat verilmesi ve Gazze'ye uygulanan ablukanın kaldırılması taleplerine cevap alamamış, İsrail ile olan ilişkileri en düşük seviyesine indirerek İsrail büyükelçisini sınır dışı etmiştir. 2011 yılında iki ülke de askeri ilişkileri en alt diplomatik seviyeye indirmiş, askeri anlaşmaları ertelemiştir. 2011 yılının sonlarına doğru İsrail'in yeni yerleşim yerlerine yönelik faaliyetleri artırmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin konuya ilişkin 23 Aralık 2016 tarihli son kararına rağmen İsrail işgal ettiği yerleri vatandaşlarının

oturumuna açmıştır. 2014 yılında İsrail'in başlattığı "Koruyucu Hat Operasyonu" ile Türkiye İsrail arasındaki ilişkiler yine gerilmiştir. Ayrıca 1967 yılından bu yana Mescid-i Aksa'nın ikinci kez Müslümanlara kapatılması Türkiye'nin çok sert tepki göstermesine neden olmuştur. 2018 yılında Doğu Kudüs'ün güney kısmında yapılması planlanan üç bin yeni konutun inşaatı onaylanmıştır. Türkiye bu duruma da sert tepki göstermiş ve yazılı açıklamalarla bu işgalleri kınamıştır⁸ (Sarıarslan, 2019). İki ülke arasındaki ilişkiler 2002 yılına kadar gerginliğini korumuştur. İsrail'in önce Gazze şeridinde yaşayan sivillere yönelik yapmış olduğu soykırım ve işgaller daha sonra bölgeye yayılmıştır. Bu saldırı ve soykırıma en sert tepki veren ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Türkiye iki devletli bir çözüm önerisini her zaman gündemde tutmaktadır. Ayrıca İsrail ile normalleşme sürecini tamamen sona erdirdiğini açıklamış, iki ülke arasındaki uluslararası projeler iptal edilmiştir. Türkiye İsrail'in gerçekleştirdiği katliamlara karşı hem hukuk hem de zorlayıcı diplomasi (coercive diplomacy) ilkelerine dayalı tedbirlerin alınması için girişimlerde bulunmaktadır. Ayrıca, siyasette tartışılan garantörlük sisteminin uygulanması çağrısında bulunmuştur (Ataman ve Çaylak, 2024, ss.27-28). Devletlerin hakları ve sorumlulukları uluslararası hukuk yoluyla düzenlenmektedir. Bu kurallar devletler tarafından oluşturulduğu gibi kuralların uygulanmasında devletler üstü bir sistem kurulmuş değildir. Bunun tek istisnası, uluslararası barışın korunmasında bir anlamda devletler üstü rol alan tek kuruluş ise BMGK' dir; ancak sistemin işleyişi nerdeyse hiçbir zaman etkin olmamıştır. Garantörlük sisteminde ise üçüncü devletler zorlama veya teşvik etmeye yönelik uygulamalarla sürecin işlenmesini sağlamaya çalışmaktadırlar (Acer,2023), ss.2-3.

3. Yok Sayılan Ülke Filistin: İsrail İşgallerinin Uluslararası Örgütler Nezdinde Analizi & İsrail'in Uluslararası Hukuk Tanımazlığı

Avrupa sömürgeciliğinin XXI. yüzyıla evrilmiş hali olan İsrail-Filistin sorunu, bölgeye Yahudi göçünün bilinçli olarak artırılması sayesinde demografik olarak üstünlüğün elde edilmesine yönelik bir durum yaratma ve Filistin halkının yok sayılarak Filistin topraklarında oluşturulan bir devletin varlığı olarak tanımlanabilir. Çalışmanın bu kısmında İsrail'in uluslararası hukuk ve lobi gücünden faydalanarak Filistin'e karşı ortaya çıkardığı fiili durumun uluslararası işgal hukukuna nasıl devşirildiği açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışma bir uluslararası hukuk çalışması olmadığı için konu ile alakalı olarak temel kararlar ve önemli noktalara değinilecektir. Çalışmanın bu kısmının amacı İsrail'in uluslararası hukuka ve gereklerine karşı göstermiş olduğu "yok sayma" tutumudur.

BM 1947'de Filistin'i Arap ve Yahudi devletleri olarak iki devlete bölmeyi hedefleyen 181 sayılı kararı kabul etmiş ve 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla peşi gelmeyen ilk Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Savaş sonrası yaklaşık yedi yüz elli bin Filistinli yerlerinden edilerek bölge üçe bölünmüştür (Canbey, 2024, s. 140). 1948 Savaşı ile Filistin coğrafi olarak parçalanmış bir ülke durumuna düşmüştür. Batı Şeria Ürdün, Gazze Mısır kontrolünde, Batı Şeria içerisinde yer alan ve uluslararası statüde kabul edilen Kudüs'ün doğu kısmı Ürdün, batı kısmı ise İsrail kontrolünde kalmıştır. 1967'de İsrail Mısır'a saldırmış ve takip eden günlerde savaş Ürdün'ü ve Suriye'yi de içine alacak şekilde genişlemiştir. Altı gün süren savaş İsrail'in Sina Yarımadası, Gazze, Golan Tepeleri, Doğu Kudüs ve Batı Şeria'yı kontrol altına almasıyla son bulmuştur. İsrail bu saldırısıyla BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında yer alan ve bir *jus cogens* norm olan kuvvet kullanma yasağını ihlal etmiş, 1949 yılında kendisi ile komşu ülkelere yaptığı ateşkes anlaşmalarıyla tespit edilen "yeşil hat" sınırını ihlal ederek Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'yi ele geçirmiştir. Gazze Mısır'ın kontrolünde olmasına rağmen 1967 yılında herhangi bir ilhak etme teşebbüsü göstermemiştir. Doğu Kudüs ve Batı Şeria ise 1948'den bu yana Ürdün idaresindedir. 1950 yılında Ürdün'ün bu toprakları kendi toprakları ilan etmesi pek çok devletçe Filistin topraklarının ilhaki olarak kabul edilmiştir.

⁸ T.C. Dış İşleri Bakanlığı No: 77, 25 Mart 2019, İşgal Altındaki Golan Tepeleri Üzerindeki İsrail Egemenliğinin ABD Yönetimi Tarafından Tanınma Kararı Hk.

Bu nedenle, İsrail'in bu topraklardaki işgali o tarihte bu toprakların hangi devletin egemenliği altında olduğu ve mevcut topraklardaki halkı temsil edecek bir hükümetin varlığını sorgulatır nitelikte bir duruma yol açmaktadır (Benvenisti, 2012, s. 204).

Doğu Kudüs'ün İlhakı: 1967 saldırısından sonra Doğu Kudüs'te İsrail hukuku ve kamusal düzen uygulamalarına geçilmiştir. Elbette sadece bu uygulama üzerinden İsrail'in şehrin diğer kısmını ilhak ettiği sonucuna ulaşılmasa da işgal hukuku çerçevesince İsrail'in kamu hayatı ve nizamını yeniden inşa etme, işgal edilen ülke ahalisinin refahını gözetme gereği olarak yorumlanabilir. Şehrin demografi ve kurumsal kültürünü değiştirmeye yönelik bu uygulamalar BMGK tarafından hukuka aykırı ve geçersiz kabul edilmiştir. İsrail bu tarz uygulamalar yolu ile -de facto- ilhak olarak nitelendirilebilecek fiili bir durum yaratmaktadır (UNSC R. 252, 1968). 1967 yılında gerçekleşen "Altı Gün" Savaşlarının akabinde BMGK 14 Haziran 1967 sayılı karar uyarınca İsrail'in işgal gerçekleştirdiği yerlerde yaşayan topluma insani muamele uygulamasına ve kendi topraklarına dönmek isteyenlere de izin verilmesine dair 237 sayılı kararı almıştır. İsrail'in bu karara da uymaması neticesinde BMGK 259 sayılı kararı çıkartmış ve çalışmalarını hızlandırarak İsrail'in savaşta işgal ettiği topraklardan geri çekilmesine yönelik başka bir karar almıştır (Karaman 1991, s. 132). İsrail'in işgal ettiği topraklarda uygulamış olduğu nüfus politikaları ise uzun vadeli bir stratejinin göstergesi niteliğindedir. İlhak edilen topraklar içerisinde yer alan önemli geçiş noktaları niteliğindeki köyler ve yollar Yahudi yerleşimcilere açılmış olup, Filistinli mültecilerin geri dönüşleri engellenmeye çalışılmıştır (Benvenisti ve diğerleri, 2007, ss. 47-51). İsrail, BM tarafından alınan kararlara uymadığı gibi birçok suçtan da yargılanabilir. Örneğin 1907 Lahey, 1949 Cenevre Konvansiyonu "*Ülkesi işgal edilen devletin uyruğu olmayan "korunan" kimseler ülkeden ayrılabilir. Korunan kimselerin tek tek ya da topluca yer değiştirmeye ya da göçe zorlanması yasaktır ve işgalci devletin işgal ettiği topraklarda kendi halkını yerleştirmesi yasaklanmıştır*" demektedir. (Sencer, 2016). BMGK' nin Yahudi yerleşimcilere yönelik 1979 yılında aldığı 446 ve 452 sayılı kararlarla 1967 savaşında İsrail'in işgal ettiği topraklarda aldığı yerlerin bölgenin coğrafi şeklini değiştirmek amacıyla yaptığı uygulamaların durdurulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu kararda Cenevre Sözleşmesine atıfta bulunularak sözleşmenin ihlal edildiği deklare etmiştir.

Bütün bu alınan karar ve ikazlara rağmen 30 Temmuz 1980 yılında çıkan kanun ile "İsrail'in Başkenti Kudüs: Temel Kanun'u Kudüs'ü İsrail'in ebedi ve bölünmez başkenti olarak ilan etmektedir. Bu kanun açık şekilde ilhakin beyanı olarak kabul edilebilir (Temel Kanun: Kudüs, İsrail'in Başkenti, 30 Temmuz 1980.) Bu düzenlemeye yine itiraz niteliğinde BMGK ve Güvenlik Konseyi daha önceki kararını tekrar niteliğinde bir kararla söz edilen kanunu uluslararası hukuka aykırı ve geçersiz saymıştır. Alınan bu kararlar İsrail'in uluslararası arenada işgalci pozisyonunu gösterir niteliktedir (UNSC R. 476, 1980). İsrail bu ilhaki kendisi açısından haklı gerekçelere dayandırmaya çalışmaktadır. İsrail'e göre Filistin'deki son egemen ülke Osmanlı İmparatorluğu'dur.

Batı Şeria'da İsrail'in Varlığı: İsrail hiçbir zaman daha önce Ürdün'ün kontrolü altında olan Batı Şeria üzerinde Ürdün'ün hakkı bulunduğunu kabul etmemiştir. Her ne kadar Ürdün'ün bölge topraklarındaki varlığı ile İsrail'in varlığı arasında hukuki olarak bir farklılık bulunmadığı ileri sürülse de Ürdün'ün Filistin halkını teslim etmesi yerel halkın kendi isteği ile gerçekleşmiştir. Dolayısı ile İsrail'in Doğu Kudüs'teki varlığı ile Batı Şeria'daki varlığı benzer değildir. İsrail'in Batı Şeria'daki varlığı işgal olarak nitelendirilemez yönünde görüşler mevcuttur (Pappe, 2007(a); Gerson, 1978, s.78). BM İnsan Hakları Konseyi Komisyonunun Raporu uyarınca İsrail'in kontrolü altında tuttuğu Filistin topraklarında işgalci durumunda olduğu ve daimî bir işgali hedefleyen politikalarını sürdürdüğü ifade edilmiştir (UNHRC A/HRC/53/CRP.1, 2/6/2023, s. 52; UNHRC A/HRC/53/22, 9/5/2023, s. 18.) Uluslararası Adalet Divanı'nın da aldığı karar uyarınca da İsrail'in 1967 yılındaki saldırısı ile Batı Şeria işgal edilmiştir. İsrail'in bu işgali bir an önce son vermesi, son vermediği takdirde işgal hukukundan kaynaklanan sorumlulukları bulunacaktır denilmektedir (ICJ, 2004, s.78.).

İsrail ve Gazze: 1948 Savaşından sonra Gazze Mısır'ın kontrolüne girmiş, 1967 Savaşından sonra ise İsrail tıpkı Batı Şeria ve Kudüs'te olduğu gibi Gazze'yi de ele geçirmiştir. Gazze de tıpkı diğer topraklar gibi işgal edilmiş topraklar statüsündedir; fakat 2005 yılında İsrail Gazze'den Çekilme Planını gerçekleştirmiştir (İsrail's MFA, 2005). İsrail Gazze'yi kara, hava, deniz yolu ile sıkı kontrol altına almıştır. Ancak yine de sivil hayatı kontrol edebilecek ve yönetecek kabiliyete sahip olduğu düşünülmemektedir. İsrail'in Gazze'ye istediği an birlikleri gönderip orayı yönetebileceği söylenirse işgalin devam ettiği de söylenebilir (Gasser, 1999, s.273.) İsrail devletinin hukuka aykırı eylemleri kurulmadan önce ve kurulduktan sonra devam etmiştir. İsrail Ortadoğu'da kendisine büyük ve güçlü bir ülke yaratabilmek amacıyla komşu devletlerin topraklarını defalarca işgal etmiştir. Yukarıda bölgeler bazında anlatılan Savaşların ve ilhakların olaylar üzerinden alınan kararlar tasnif edilecek olursa İsrail'in uluslararası hukuka ve uluslararası hukukun gereğine karşı tutumu ortaya çıkacaktır. BM Güvenlik konseyi Kararları incelenecek olursa Kudüs'ün statü sorununa yönelik olarak 127, 250, 251, 252, 267, 271, 298, 476, 478, 672,1073; Filistinli Mülteciler Sorununa yönelik 89, 93, 242, 237, Yahudi Yerleşimciler sorununa yönelik 446, 452, 465, 471, 904 ve Filistin Devletinin İlhak sorununa yönelik 242, 252, 267, 271, 298, 476, 478, 681, 1397, 1515, 1850, 1860 sayılı kararların alındığı görülmektedir (Topuz, 2016, s.132). Kudüs Ortadoğu'nun kalbi niteliğindedir ve üç semavi din için de özel öneme sahiptir. Kudüs, Beytülmakdis, Darusselam, Jerusalem ve Yeruslayim olarak anılır. Kudüs'ün nihai durumu uluslararası hukukun ihlali niteliğinde değerlendirilebilecek; fakat bir yaptırım mekanizmasının bulunmaması sebebiyle çözümsüzlük ekseninde dönen bir sorundur (Kuttab, 1995).

Filistin Devleti 15 Kasım 1988 tarihinde resmi olarak kurulduğunu ilan etmesine rağmen, devlet sınırlarının tam olarak belli olmaması ve tam olarak egemen bulunduğu bir toprak parçasının olmaması en büyük sorunlardan birisidir. Filistin devleti (UNESCO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uluslararası kurumlarca gözlemci kuruluş olarak kabul edilmiş, BM'in tam üyesi olmamasına rağmen "gözlemci üyelik" statüsü alabilmiştir. 22 Ocak 2009'da Filistin Hükümeti UCM Savcısına "1 Temmuz 2002 tarihinden beri Filistin topraklarında işlenmiş suçların tanımlanması, soruşturulması ve işleyenlerin ve suç ortaklarının cezalandırılmaları amacıyla Mahkeme'nin yargı yetkisini tanıdığı" bildiriminde bulunmuş ve 2 Ocak 2015'te Roma Tüzüğü'nü kabul belgesini sunarken 'Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisini 13 Haziran 2014'ten beri Doğu Kudüs dahil işgal altındaki Filistin topraklarında işlendiği iddia edilen suçlar' bakımından tanıdığına ilişkin bir bildirimde bulunmuştur (Zenginkuzucu, 2021, s. 64).

4. Filistin- Türkiye İlişkileri: Sosyo-Ekonomik Analiz

Türkiye ve Filistin arasında çeşitli anlaşmalar ve protokoller imzalanmıştır. Bu anlaşmalar genellikle ekonomik, ticari, kültürel ve insani yardımlaşma alanlarında yoğunlaşmaktadır. Türkiye, Filistin ile ticaret hacmini artırmak amacıyla da çeşitli ticaret anlaşmaları yapmıştır. Bu anlaşmalar, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir. Türkiye, Filistin'in ekonomik potansiyelini artırmak için yatırım fırsatları sunmakta ve iş insanlarını teşvik etmektedir. İnsani Yardım Protokolleri ile Türkiye, Filistin'e insani yardım sağlamak için sağlık, eğitim ve altyapı gibi alanlarda Filistin halkının yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye ve Filistin, kültürel alışverişi teşvik etmek amacıyla kültürel iş birliği anlaşmaları da yapmıştır. Bu anlaşmalar, sanat, eğitim ve bilim alanlarında iş birliğini kapsamaktadır. Bütün bunların yanında elbette Türkiye, Filistin'in uluslararası alanda tanınması ve bağımsızlık mücadelesine destek vermek amacıyla çeşitli siyasi anlaşmalar ve deklarasyonlar imzalamıştır. Türkiye, Filistin'in uluslararası platformlarda tanınması ve ekonomik bağımsızlığını kazanması için de çaba göstermektedir. Türkiye'nin Filistin'e yapmış olduğu yardımların birçoğu Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bunun yanında Türk Kızılay'ı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı eliyle de çeşitli projeler hayata geçirilmektedir. Aşağıda bu program ve destekler açıklanmaya çalışılacaktır.

4.1. Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ile Filistin'e Destek Programları

TİKA, 2005 yılında açmış olduğu Filistin Ofisi aracılığıyla sağlık, eğitim, su, üretim sektörü, acil yardım, ortak tarihi mirasın korunması ile sivil ve idari altyapının güçlendirilmesi gibi konularda yüzlerce projeyi hayata geçirmiştir. Bunlar kadınlara yönelik gelir getirici ve istihdamı artırıcı yardımlar, çocuklara yönelik eğitim- sağlık yardımlarına kadar uzanmaktadır. Bu yardımları kadınlar ve çocuk- gençler için gerçekleştirilen projeler, sağlık hizmetleri-malzemeleri destekleri, gıda yardımları, tarımsal destekler, sosyal- kültürel yardımlar altında açıklanacaktır (TİKA, www.tika.gov.tr, Erişim Tarihi: 27.10.2024);

Kadınlar için gerçekleştirilen projeler: TİKA, Filistin'de kadınların üretim faaliyetlerini desteklemek amacıyla üyeleri kadınlardan oluşan birlik ve derneklere ekipmanlar sağlamıştır. Bunun yanında Filistin'in en büyük kentlerinden biri olan El Halil'in güneyinde faaliyet gösteren, Güney El Halil Ticaret Odası iş birliği ile "Filistinli Kadın Girişimcileri Güçlendirme Programı" yardımıyla kadınların ekonomik hayata katılımlarını arttırmayı amaçlayan projeler geliştirmektedir. TİKA'nın daha önceki faaliyetleri yine kadınların ekonomik hayattaki varlıklarını korumak amacını taşımaktadır "Üreten Kadın Mutfağı ve Eğitim Salonu" projesi ile "Geleneksel Filistin Ürünleri Pazarı" gibi projeler TİKA öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Filistinli kadınlar için Wadi Al-Joz bölgesinde grafik-tasarım dijital pazarlama, proje yönetimi alanlarında eğitimlerin verilmesi için dijital eğitim salonu kurulmuştur. El Halil ilinde kadınlara yönelik eğitim salonu ve mutfağı daha önce de kadınlar için "Geleneksel Filistin Ürünleri Pazarı" kurulmuştur. Filistin'in Beit Jala ilçesinde faaliyet gösteren Kültürel Mirası Koruma Kadın Derneğinde sabun atölyesi kurulmuştur. Atölyenin ihtiyaç duyduğu ekipmanlar, ambalajlar ve ham maddeler TİKA tarafından temin edilmiştir. Gazze'de Emel Yetim Kurumunda Kadınlar İçin Dikiş Atölyesi tesis edilerek açılan atölyede 33 dikiş makinesi ile iplik, kumaş, iğne gibi gerekli malzemeler sağlanmıştır.

Çocuk ve gençler için gerçekleştirilen projeler: Filistin'in Kalkilya bölgesinde faaliyet gösteren şehrin ilk anaokulu olan Kalkilya Anaokuluna televizyon, mobilya, oyuncak, kamera ve klima sistemi gibi çeşitli malzeme destekleri sağlanmıştır. Yenilenen anaokulunun öğrenci kapasitesi 70 öğrenciden 165 öğrenciye çıkarılmıştır. TİKA ve Filistin Çocukları Spora Teşvik Derneği (PACES) iş birliğinde hayata geçirilen "Çocuklar İçin Okul Sonrası Sportif Gelişim Projesi ile Batı Şeria'daki Filistinli çocukların sosyal ve fiziksel gelişimlerini desteklemek için dezavantajlı dokuz yüz çocuk için spor eğitimleri verilmiştir. 1987'den bu yana çocuklara ve gençlere yönelik kültürel faaliyetler düzenleyen Nablus'un tarihi eski şehir bölgesinde bulunan Çocuk Kültür Merkezi TİKA katkılarıyla yenilenmiştir ve Nablus 15 Temmuz Çocuk Kültür Merkezi'nin açılışı yapılmıştır. Filistin'in Gazze Şeridi'nde bulunan 400 öğrencinin öğrenim gördüğü Sultan Abdülhamid Han Anaokulu öğrenci ve öğretmenler için yeni masa ve sandalyeler, dolaplar ve oturma grupları ile yenilenmiştir. İşgal altındaki Doğu Kudüs'te Riyad Al-Aksa okullarının tadilatı yapılmış gerekli ekipman donanımını sağlanarak 300 öğrenci ve 30 öğretmene tablet desteğinde bulunmuştur. TİKA tarafından inşa edilmiş olan El- Bireh Türk Kız Lisesi ziyareti, Kardeş Okul ve Kudüs Bilinci projeleri kapsamında öğrenci, öğretmen ve velilerden oluşan 46 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Filistin'in her yanından üniversite eğitim için gelecek olan kız öğrenciler için güvenli konaklama imkânı sağlayacak bir yurt için TİKA ve Kudüs Üniversitesi arasında bir protokol imzalanmıştır. Ayrıca TİKA, Kudüs Üniversitesi Halk Sağlığı Fakültesine kurduğu "Beslenme Değerlendirme Laboratuvarı'nın açılış törenini de yapmıştır.

Sağlık hizmetleri-malzemeleri destekleri: Gazze'de bulunan tek aktif doğum hastanesine tıbbi malzeme ve ilaç yardımları yapılmış, gerekli 242 kalem ilaç ve ekipman-tıbbi malzeme TİKA tarafından sağlanmıştır. 2021 Ramazan ayında Kudüs'ün Şeyh Jerrah, Mescidi-i Aksa ve Eski Şehir Şam Kapısı bölgelerinde İsrail polisinin uyguladığı orantısız güç nedeniyle yaralanan Filistinlilere yapılacak acil müdahalelerde, bu hastaların başka hastanelere nakillerinde stokları tükenen Filistin Kızılay'ının ve Kudüs

Doğum ve Kadın Hastalıkları Hastanesinin ihtiyaç duyduğu acil ilk yardım malzemeleri TİKA tarafından temin edilerek hastane yetkililerine teslim edilmiştir. Kudüs'ten izole edilmiş olan ve Filistin'in en büyük mülteci kamplarından biri olan Kalandiya'da TİKA Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Ünitesi kurularak kombine ultrason cihazı, denge tahtası ve terapi yatağı, nörosimülatör, omuz çarkı, yürüme barı, egzersiz merdiveni, gibi çeşitli egzersiz ve rehabilitasyon aletleri ile donatılmıştır. Ayrıca acil ihtiyaç duyulan, entübasyon tüpü, doku drenaj seti, kateter, şırınga, platin, neşter, gazlı bez, cerrahi iğne, oksijen kanülü gibi sağlık malzemeleri de çeşitli hastanelere teslim edilmiştir. TİKA tarafından Al Quds Üniversitesinde e-öğrenme temelli program altında 40 hemşirelik bölümü öğrencisine "Palyatif Bakım Hemşireliği Farkındalık Eğitimi" verilmiştir. 2010 yılında Gazze İslam Üniversitesi Mütevelli Heyetince Türkiye'ye yapılan ziyaret sırasında Filistinli yetkililerce Gazze'de eğitim-araştırma hastanesi yapılması talebi gündeme gelmişti. Bu talepten sonra TİKA 2011 yılında Filistin-Türkiye Dostluk Hastanesi'nin yapımına başlamış ancak uygulanan ambargolar ve savaş nedeniyle hastane yapımı 2017'de bitmiştir⁹. Filistin'in en büyük sağlık merkezi Gazze Filistin-Türkiye Dostluk Hastanesi, 2020 yılında Covid ile mücadelede Filistinli yetkililere devredilmiştir. Ayrıca salgınla mücadelede kullanılmak üzere Filistin'e dezenfektan ve temizlik malzemeleri yardımında bulunulmuştur. Filistinli Selamet Vakfına göre İsrail saldırıları nedeniyle gözlerini kaybeden yaklaşık 300 kişi bulunmaktadır, yine 2020 yılında TİKA eliyle 10 kişi için yapay cam göz üretim ve yerleştirme projesi hayata geçirilmiş ve Gazze Şeridi'ndeki Es-Selame Derneği iş birliği ile işitme duyusunu kaybeden çocuklar başta olmak üzere 30 kişiye elektronik işitme cihazı verilmiştir. TİKA, özel ihtiyaç sahibi Filistinlilere Batı Şeria'da her ilde 5 tane olmak üzere toplam 50 akülü tekerlekli sandalye dağıtımının Ramallah ayağını gerçekleştirmiştir. Aynı yıl Türkiye'nin Filistin sağlık sektörüne de destek vererek işgal altındaki Batı Şeria'da bulunan Al İsrâa Hastanesinin yeni doğan ünitesine 5 kuvöz hediye etmiştir. Abluka altındaki Gazze'de 30 felçli hastaya evlerine "elektrik üreten güneş enerjisi sistemi" kurulmak sureti ile destek verilmiştir.

Gıda Yardımları: Özellikle Ramazan aylarında TİKA bölgeye birçok gıda yardımı yapmaktadır. Gerçekleştirilen "Gazze Ramazan Mutfağı" projesi kapsamında Deir Al Balah bölgesinde bir aşevi kurulmuş. Ramazan ayı ve Bayramı boyunca her gün 2.000 kişilik yemek sıcak yemeğin bölgedeki mağdurlara ulaştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca sadece Deir Al Balah bölgesinde değil Az Zawayda bölgelerinde de 2.500 aileye Ramazan paketleri dağıtılmıştır. Ramazan paketlerinin içinde pirinç, balık ve helva makarna, sıvı yağ, mercimek, konserve et, bakla, gibi gıda maddeleri yer almaktadır. Filistin Sosyal Kalkınma Bakanlığı Kudüs İl Müdürlüğü ve TİKA iş birliği ile 500 Filistinli aileye 10 tonluk gıda yardımı gerçekleştirilmiştir. Bu yardımlar Biddo ve Abu Diis bölgelerindeki merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Ek olarak Bedevi toplumundan 250 yoksul aileye 5 tonluk gıda paketi desteği de sağlanmıştır. El Halil'in güneyinde olan, 2017 yılından bu yana faaliyet gösteren Dura Hz. Nuh Tekkesi aşevine Ramazan ayı boyunca erzak desteği sağlamıştır. Batı Şeria'da, 9 bin gıda kolisi 5 bin 500'ü de Gazze Şeridi'nde olmak üzere ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır. Doğu Kudüs ile Batı Şeria'da 7 bin aileye de günlük iftarlık sunulmuş, Batı Şeria'nın Ramallah kentinde bulunan Filistin Sosyal Kalkınma Bakanlığı'na TİKA'nın 2 bin adet gıda kolisi teslim edilmiştir. TİKA Gazze halkına yönelik insani yardım faaliyetleri kapsamında 1.000 adet battaniye ve 6.500 hazır gıda paketi okul ve hastanelerde barınan Filistinlilere dağıtmıştır.

Tarımsal destekler: Gazze'ye yönelik ablukalar, altyapı yetersizlikleri ve kısıtlamalar sebebiyle yoksulluk artmakta, gelir getirici ve istihdam sağlayıcı yatırımlar azalmaktadır. TİKA'nın istihdam ve gelire yönelik projelerinden birisi de "model çiftlik" projesidir. Proje kapsamında 4 dönüm arazi üzerinde, ağıl ile küçükbaş hayvancılığı yanında arıcılık faaliyetleri de desteklenmektedir. 2017 yılında Filistin'de dul, yetim, şehit ve esir aileleri arasından seçilen 14 aileye arı kovanı ve teknik donanım desteği verilmiştir. Ayrıca TİKA, Filistinli kooperatiflere tarım desteği vererek Selfit Valiliği'nin

⁹ Gazze'deki Türk Filistin Dostluk Hastanesi'nin sadece inşası için Türkiye TİKA aracılığıyla 40 milyon dolar harcamıştır (Ertem ,2019, s.152),

merkez ve ilçelerinde faaliyet gösteren dört alt kuruluşunun üretim kapasitesinin arttırılmasına yönelik tarım, istihdam ve enerji odaklı dört proje hayata geçirmiştir. TİKA Filistin'in tarım arazisi ve yeşil alan bakımından en zengin bölgesinde yer alan Cenin şehrinde 3 bin metrekarelik alan üzerinde bin 500 metrekaresini seraların oluşturduğu fidan üretim tesisi kurmuştur.

Sosyal- kültürel yardımlar: Önemli kültürel miraslardan biri olan Ali Paşa Sarayı İslam mimarisinin karakterini temsil eden nadir örneklerden biridir. Memlûklüler döneminde Gazze Vali Konağı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, Napolyon Bonapart'ın Bilad-ı Şam seferi esnasında burada konaklaması sebebiyle "Napolyon Kalesi" olarak da bilinmektedir. Binlerce senelik geçmişe sahip bu müzede, Roma, Bizans ve İslam uygarlıklarına ait değerli eserler görülebilmektedir. Yılda 35.000'den fazla yerli turistin ziyaret ettiği Ali Paşa Sarayı Müzesine TİKA donanım desteği sağlamıştır. 2020 yılında Osmanlı Dönemi eserlerinden birisi olan Nablus Belediye Kütüphanesi TİKA tarafından restore edilmiştir.

TİKA, binden fazla Filistinli genç için farklı branşlarda müzik eğitimi veren Edward Said Ulusal Müzik Konservatuvarı'na (ESNCM) kayıt stüdyosu ve yaylı çalgı onarım atölyesi kapsamında teknik donanım destekleri sağlamıştır. Ayrıca, Doğu Kudüs merkezi bulunan Yabous Kültür Merkezi'nin sanatsal ve kültürel etkinliklerinin daha iyi koşullarda devam etmesi için merkezin piyano odası, prova salonu ve soyunma odalarını yenilemiştir.

60 bin nüfuslu Kalkilya kentinde, İsrail'in ördüğü duvara yakın bölgede, Filistin'deki katı atıkların dönüştürülmesine yönelik sıfır atık projesi hayata geçirilmiştir. TİKA eliyle hayata geçirilen projede hidrolik pres ve balyalama makineleri katı atıkların dönüştürülmesinde kullanılmak üzere temin edilmiştir. TİKA, Filistin'in Cenin kentindeki Yabad Belediyesi'ne bağlı su istasyonuna Güneş enerji sistemi kurarak ekonomik destek sağlamanın yanında karbondioksit ve sera gazı salınımının da önüne geçerek temiz enerji kullanımına katkı sağlamaktadır.

Filistin- İsrail arasında başlayan çatışmaların akabinde İsrail'de çalışmakta olan Gazzeli işçilerin izinlerinin iptal edilmiş, Batı Şeria'daki işçiler mahsur kalmıştır. Nablus ve Eriha'daki merkezlere yerleştirilen işçilere ve kış şartlarına hazırlıksız yakalanan işçilere verilmek üzere TİKA tarafından Filistin Çalışma Bakanlığı yetkililerine mont, içlik ve çoraptan oluşan 2.000 adet kışlık giyim seti teslim edilmiştir. Ayrıca, Batı Şeria'ya gelen Ramallah, Tulkarem, Nablus, Eriha, Kalkilya, Cenin, Kudüs, Nablus, El Halil, Selfit, Beytüllahim ve Tubas şehirlerindeki barınma merkezlerine yerleştirilen işçilere acil barınma desteği adı altında Filistin Başbakanlık ve Çalışma Bakanlığı iş birliği ile 1.000 adet battaniye, yastık, havlu ve giysilerden oluşan setler verilmiştir.

TİKA Filistin'in Ramallah kentinde, Askeri Spor Federasyonu için modern bir spor salonu kurulmasına destek vermiştir. Federasyona üye olan sporcuların ve takımların fiziksel performanslarını arttırmak amacıyla, Ramallah merkezinde âtil durumda bulunan bir salonu yeniden düzenleyerek spor salonuna dönüştürülmüştür. 2016 yılında Gazzeli gençlere ve kadınlara mesleki, teknik ve dini konularda ücretsiz eğitim veren Osmanlı Kültür Merkezi'ne jeneratör desteğinde bulunulmuştur. TİKA Ramallah'ta bulunan Filistin Anayasa Mahkemesinin bilişim altyapısının geliştirilmesi için Mahkeme bünyesinde kurduğu bilgisayar laboratuvarının açılışını yapmıştır.

TİKA sadece Müslümanlara değil Hristiyanlara da yardım faaliyetleri yapmıştır. 2016 yılında Filistin'in Beytüllahim kentinde Hristiyanlarca Hz. İsa'nın doğduğuna inanılan Doğuş Kilisesi'nin restorasyonu amacıyla kurulan fona katkı sağlamıştır. TİKA 2005 yılından bu yana işgal altındaki Doğu Kudüs'te çeşitli sosyal alanlarda eğitim, sağlık ve ortak kültürel miras gibi konularla alakalı 71 projeye imza atmıştır. Filistin'de gençler arasında uyuşturucu kullanımının günden güne arttığı görülmektedir. TİKA 2017 yılında Filistin'de Uyuşturucu ile Mücadele Acil Durum Hattı Ofisine donanım desteğinde bulunmuştur.

Ertem (2019, s.152), 2005 yılında TİKA'nın Filistin'e yaptığı yardım miktarı 0,46 milyon dolarken, bu rakam 2013 yılında 52,8 milyon dolara ulaşmıştır. Sadece Türk

Filistin Dostluk Hastanesi'nin inşası için Türkiye TİKA eliyle 40 milyon dolar harcamıştır. 2018 Ramazan ayında TİKA tarafından bölgeye toplam 1 milyon dolarlık acil insani yardım desteği sağlamıştır

4.2. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile Filistin'e Destek Programları

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından Cumhuriyetin 100. Yılı şerefine başlatılan "YTB Buluşmaları" konferansları serileri altında birçok toplantı organize edilmiştir: "Son Gelişmeler Bağlamında Vaat Edilen Topraklar ve Filistin-İsrail Meselesi" başlıklı oturumla Filistin meselesinin Türkiye için önemi vurgulanmıştır¹⁰; bir başka toplantı ise Türkiye'den mezun Nihad Abunasser'in (mühendis ve aktivist) konuşmacı olduğu Gazze'nin, Filistin'in İsrail tarafından silinmek istenen tarihinin, zenginliklerinin ve Gazze'deki direniş azminin kaynağının anlattığı bir organizasyondur. Şubat 2024'te Kâtib Çelebi'nin Kitâb-ı Cihannümâ adlı eserinden alıntılanarak Osmanlı döneminde Filistin coğrafyasını anlatan bilgilendirme paylaşımları yapılmış, Aralık 2023'te YTB buluşmaları çatısı altındaki bilgilendirme toplantılarında Filistin meselesi anlatılmış, Kasım 2023'te "Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce Konferansı" nda Müslüman akademisyenler tarafından Gazze için eylem çağrısında bulunulmuştur. Ekim 2023'te YTB Başkanı Eren, Filistinli öğrencilerle bir araya gelerek Gazze'deki durum hakkında farkındalık oluşturmaya dair çalışmalar yapmıştır. YTB çatısı altında birçok bilgilendirme toplantıları yapılmıştır (YTB, 2024).

4.3. Türk Kızılay'ı Aracılığı ile Filistin'e Destek

Türk Kızılay'ı Gazze'de yaşanan insanlık dramına sessiz kalmayarak birçok yardım kampanyaları yürütmektedir. Gazze'ye kurulan aş evi ile ihtiyaç sahiplerine sıcak yemekler ulaştırılırken, Mısır Kızılay'ı ile iş birliği içerisinde bölgedeki halkın tıbbi malzeme ihtiyacı karşılanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında Türk Kızılay'ı "Filistin Yetim Destek" yurtdışı yardımı adı altında bölgede savaş mağduru olan yetim çocukların ihtiyaçlarının karşılanması için bir kampanya başlatmıştır (Türk Kızılay, 2024). Ertem çalışmasında (2019, ss.149-150) Türk Kızılay'ı Başkan Yardımcısı ile yaptığı mülakat ve Türk Kızılay'ı Uluslararası Programlar Müdürlüğü'nden Merve Ayaz'ın sağlamış olduğu bilgi notuna istinaden 1996-2017 yılları arasında yapılan yardımların toplam bütçesinin yaklaşık 108.542.100 dolarlık olduğunu ifade etmektedir. Filistin'in Müslüman bir ülke olmasından dolayı Kurban Bayramı'nda yapılan Kurban faaliyetleri de vardır. Bu faaliyetlerin 2013-2017 yılları arasındaki toplam değeri ise yaklaşık 650.017,8 dolar, Ramazan ayı özelinde yapılan faaliyetlerin ise toplam değeri 1.232.833,22 dolar olarak ifade edilmiştir (Türk Kızılay, 2024).

5. Filistin- Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Türkiye ve Filistin arasındaki ekonomik ilişkiler, karşılıklı destek ve iş birliği temelinde gelişmekte olup, her iki taraf için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Filistin'in ekonomik durumu, çeşitli zorluklar içerisindedir. Süregelen ambargolar ve siyasi yaptırımlar, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen önemli faktörlerdir. Bu durum, yatırımcının güvenliğini en aza indirmekte ve ekonomik istikrarı tehdit etmektedir. Filistin'de işsizlik oranları da genellikle yüksektir. Ekonomik fırsatların sınırlı olması, birçok insanın iş bulmasını zorlaştırmaktadır. İsrail işgal ettiği çoğu bölgedeki Filistinliyi ucuz işgücü olarak kullanmaktadır. Tarım, Filistin ekonomisinde önemli bir yer tutar, ancak su kaynakları ve tarım arazilerinin sınırlandırılması gibi zorluklarla karşı karşıyadır. 1948- 1990 yılları arasında Filistin'de bulunan verimli toprakların büyük bir kısmını İsrail işgal etmiştir. Tarımla geçimini sağlamak durumunda olan ve toprakları işgal

¹⁰ Prof. Dr. Nuh Arslantaş Filistin meselesinin hakkındaki konuşmasında: "Dünya tarihi içerisinde Filistin bölgesi ile en fazla ilgilenen biz olmuşuzdur. Siyonist ideolojiye baktığımız zaman 'Kudüs 3 bin yıllık Yahudi başkentidir.' ifadesi doğru değildir. Yahudilerin Kudüs'teki toplam hakimiyetleri 494 yıldır. Kudüs en fazla Müslümanların hakimiyetinde kalmıştır. Dünya milletleri içerisinde de Kudüs ve Filistin en fazla Müslüman Türklerin hakimiyetinde kalmıştır. Bunun için o bölge bizim için çok önemlidir." ifadelerini kullanmıştır (<https://ytb.gov.tr>). Bu ifadeler Türkiye'nin insani hassasiyetlerin yanında Filistin'in neden "gönül coğrafyası" ya da "Ata Toprağı" olarak görüldüğünü de açıklar niteliktedir.

bölgesinde kalan çiftçiler bu bölgelere İsrail'den aldıkları özel izinlerle girmek durumunda kalmışlardır. Filistin ekonomisi, uluslararası yardımlara büyük ölçüde bağımlıdır. Birçok proje ve program, uluslararası kuruluşlar ve ülkeler tarafından finanse edilmektedir. Filistin'in ticaret ilişkileri, İsrail ile olan ilişkileri nedeniyle karmaşık bir yapıdadır. Filistin çeşitli kısıtlamalar ve engellerle mücadele etmek zorunda kalan bir ülkedir. 1993 yılında Oslo'da Filistin- İsrail arasında yapılan barış anlaşması uyarınca Filistin üzerindeki yaptırım ve ambargoların çoğu ortadan kalksa da İsrail'in güvenlik önlemleri adı altında uygulamış olduğu yaptırımlar tekrar gün yüzüne çıkmış ve kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Filistin ve Türkiye arasında mevcut ticarete yaşanan en önemli sorunlardan birisi İsrail Gümrüklerinin kullanılmasıdır. Türkiye'den ihracat edilen mallar güvenlik problemleri ileri sürülerek İsrail tarafından bekletilmektedir. İhracat yapan firmaların ise ödemek zorunda oldukları demuraj bedelleri maliyetleri artırmaktadır. Söz konusu ihracat malları dayanıksız mallar olması ve İsrail plakalı araçlar tarafından taşınması maliyetleri ve kayıpları artırmaktadır. Ayrıca yaşanacak bir problem esnasında hukuki bir muhatabın bulunmasında yaşanan güçlükler Filistin ve İsrail arasındaki ticareti zora sokmaktadır (Köylü Keskin, 2018, ss.584-588). Filistin ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkileri analiz etmeden önce Filistin'in ekonomik performansını ortaya koymak, potansiyelini değerlendirmek ve makro ekonomik göstergelerini irdelemek daha faydalı olacaktır.

Tablo 1. Filistin Makro-Ekonomik Göstergeler

GÖSTERGE	2020	2021	2022 (tahmini)
GSYH (cari fiyatlarla, Milyar USD)	15,5	17,7	19,6
Büyüme (%)	-11,3	6	4
Nüfus (Milyon Kişi)	5,1	5,2	5,3
Kişi Başı Gelir (USD)	3.044	3.400	3.681
Enflasyon (%)	-0,7	1,2	2,8
İşsizlik Oranı (%)	25,9	26,4	25,7
Cari Denge / GSYH (%)	-12,3	-12,7	-12,8
Bütçe Dengesi / GSYH (%)	-7,7	-5,3	-4,5
İhracat (Milyar USD)	1,1	0,1	
İthalat (Milyar USD)	6,1	1,1	

Kaynak: DEİK, Filistin Bilgi Notu Eylül 2022.

Türkiye ile Filistin arasındaki ticaret verileri İsrail ambargosu nedeniyle mevcut durumdan daha az görünebilmektedir. Türkiye'nin ihracatına konu olan bazı ürünler Filistin'e ihraç edilmesine rağmen İsrail'e ihraç edilmiş gibi kayıtlara geçebilmektedir. 2013 yılında 81 milyon dolar seviyesinde olan dış ticaret hacmi 2020 yılında 123 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2021 yılında ihracat bir önceki yıla göre %14 artarak 100 milyon dolara çıkmış tüm zamanların en yüksek ihracat seviyesi yakalanmıştır. İthalat ise bahsedilen dönemde %67 azalarak 12 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. 2021 yılında Türkiye'nin Filistin'e ihracatı ürün bazında un ve pastacılık ürünleri, tütün, değirmencilik ürünleri ve hayvansal/bitkisel yaşlardan oluşmaktadır. Bu ürünler toplam ihracatın yaklaşık %71'ini oluşturmaktadır. Filistin'den ülkemize yapılan ithalatın %86'sı ise yaş meyvedir. 2022 yılının ilk 7 ayında Filistin'e olan ihracat %25 artarak 74 milyon dolara ithalat ise 6,8 milyon dolar olmuştur (DEİK, 2022).

DEİK (2022) Filistin raporunda Filistin ekonominin zayıf ve güçlü yönleri ortaya konuşmuştur. Ekonomik faaliyetlerin İsrail'in birçok kısıtlamasını aşacak şekilde gerçekleşmesi ve hükümetin nispeten daha istikrarlı bir makro iktisadi ortam oluşturması ekonominin güçlü yönleri arasındadır. Filistin ekonomisinin zayıf yönleri ise askeri ve de sivil uygulamaya sahip olan bazı ürünlerin ithalatına getirilen kısıtlamaların yatırımları engellemesi, Bağışların finansmanında ortaya çıkan eksiklikler ve mali bütçe sorunlarıdır. Filistin, genç bir nüfusa ve potansiyel olarak zengin doğal kaynaklara sahip

olsa da, bu potansiyelin gerçekleştirilmesi her şeyden önce bağımsız bir devlet olarak var olmasına bağlıdır. Filistin'in yaşadığı zorlukların yanında Filistin ile ticari ilişkilerde avantaj sağlayabilecek çeşitli serbest ekonomik bölgeler bulunmaktadır. Bu serbest bölgeler: Cenin Sanayi Bölgesi, Eriha Tarım ve Sanayi Bölgesi ve Beytlahim Sanayi Bölgesidir. Bu bölgelerin Türkiye için önemli olan Cenin Sanayi Bölgesidir. Bölgenin kamulaştırılması esnasında Türkiye bölgeye 10 milyon dolarlık bir bağış yapmıştır.

2005 yılında Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)'ın yürüttüğü Barış İçin Sanayi Girişimi adı altında Ankara Forumu Filistin- Ankara- İsrail arasında Ekonomik iş birliğini geliştirmek amacıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Filistin Ticaret Sanayi ve Tarım Odaları, İsrail Ekonomik Kuruluşlar Federasyonu bir araya gelmiş ülkeler arasında ortak yatırımların desteklenmesi, Filistin'deki işsizliğin çözülmesi gibi konularda görüş alışverişinde bulunulmuştur (TEPAV, 2024, s.7).

Bugüne kadar Türkiye ve Filistin arasında otuz dört anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaların altı tanesi hibe, altı tanesi ekonomik nitelikli, altı tanesi güvenlik amacıyla, iki tanesi eğitimle alakalı ve on dört tanesi de tematik konularla alakalıdır. Bu konularda Filistin'e toplamda 2003-2020 tarihleri arasında 18 milyon dolarlık nakdi yardım yapılmıştır. Gazze'deki tek onkoloji hastanesi için de toplamda 117.500.000 USD hibe anlaşması yapılmıştır. Türkiye Filistin'in en büyük ticaret ortaklarından. İki ülke arasında ekonomik nitelikli anlaşmalar ve serbest ticaret anlaşmaları da imzalanmıştır. 1997 yılında Geçici Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiş olsa da 2004 yılına kadar bir gelişme kaydedilememiştir. İmzalanan en önemli anlaşmalardan birisi de serbest ticaret anlaşmalarıdır. Türkiye Cumhuriyeti ile Filistin Yönetimi Adına Filistin Kurtuluş Örgütü Arasındaki Geçici Serbest Ticaret Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun" ile sanayi ürünlerinin ithalatı durumunda gümrük ve eş etkili vergiler ortadan kaldırılmıştır. Taraflar arasındaki mal ticareti kısıtlamaları da kaldırılmıştır ve üçüncü ülkelere karşı iş birliklerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan anlaşmanın akabinde Türkiye'nin Filistin'e ihracatı oransal ölçüde diğer ülkelere kıyasla büyük bir artış göstermiştir. İki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacminin %89,2'ünü Türkiye'nin ihracatı oluşturmaktadır. Ayrıca Ekonomik İş birliği Konseyi kurulmasına yönelik anlaşma ve 2005 yılında Filistin Serbest Sanayi Bölgesi anlaşmaları ekonomik ilişkiler bağlamında yapılan anlaşmalardandır (Güler, 2024, ss.13-14).

6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğundan günümüze kadar uzanan süreçte İsrail-Filistin meselesine yönelik tutumu tarihsel perspektiften anlatılmıştır. Aynı zamanda Filistin Devletinin haklı davasını objektif bir gözle, yorumdan uzak bir şekilde anlayabilmek maksadı ile İsrail işgallerinin uluslararası örgütler nezdinde analizi ve İsrail'in uluslararası hukuk tanımazlığı BMGK kararları uyarınca ortaya konulmuştur. Çalışmanın yine ana eksenlerinden biri olan Türkiye'nin Filistin'e kalkınma yardımlarının TİKA, Türk Kızılay'ı, YTB iş birliği ile bölgeye nasıl aktarıldığı rakamlarla ifade edilmekte ve Türkiye'nin Filistin'in kalkınmasındaki hassasiyeti – rolü detaylı olarak açıklanmaktadır. Bütün bunların yanında Türkiye- Filistin arasındaki ticari ilişkilerin incelenmesi yoluyla mevcut durum ve ileride elde edilebilecek kazanımlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin Filistin halkına yardım opsiyonunu açık tutmak ve küresel- bölgesel güç dengelerini gözetmek için Filistin'deki varlığına devam etmesi önemlidir. Türkiye Filistin'de eğitim ve sağlık hizmetlerini iyileştirmeye, kadınlar, gençler ve çocuklar için projeler geliştirmeye odaklanmaktadır. Türkiye'nin yapmış olduğu bütün girişimler Filistin halkının sosyoekonomik koşullarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye su, sağlık, eğitim, üretim sektörü, acil yardım, kamu sağlığı, ortak tarihi mirasın korunması ile idari ve sivil altyapının güçlendirilmesi gibi alanlarda yüzlerce projeyi hayata geçirmiştir. Türkiye'nin "gönül coğrafyası" olarak da isimlendirdiği bu bölgede insani ve ekonomik yardımlarına devam edeceği açıktır. Bunun yanında BMGK kararlarının İsrail tarafından yok sayılması ve Türkiye'nin garantörlüğünün gündeme alınmaması sorunun kesin bir

çözüme kavuşmasını da zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin haksızlığa uğrayan dahası XXI. yüzyılda soykırıma maruz kalan Filistin halkının ve devletinin her zaman yanında olmasına rağmen, çalışmanın ilk kısmında yer alan tarihsel perspektif iyi anlaşıldığı vakit, yapabileceklerinin çerçevesi daha rasyonel şekilde çizilmelidir. Konunun çalışma sınırlarının dışında olan İsrail ve diğer jeopolitik güçlerden bağımsız çözülemeyeceği aşikardır. Bu nedenle sık sık eleştirilen İsrail ile diyalog zeminini kaybedilmemesi gerektiğinin de bilincinde olunmalıdır. Askeri ve ekonomik bağlamda tam bağımsızlık hedefi layığı ile sağlanmadan uluslararası güç dengelerini Türkiye aleyhine çevirmek doğru olmayacaktır. Yüzlerce yıllık köklü bir tarihe sahip olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ali menfaatlerini korumayı amaçlayan siyasal pratiğine ters düşülmemesi gerekliliği de unutulmamalıdır. Türkiye'nin bölgedeki varlığını devam ettirilmesinin önemli ve dahası gerekli olduğu da düşünülmektedir. Filistin' in Türkiye açısından ihracat fazlası verilen bir ülke olması, bölgede yatırım yapacak Türk iş insanları için karlı projeler için uygun olması, istihdam fırsatları yaratması nedeniyle önemli fırsatlar barındırdığı görülmektedir. Elbette jeopolitik olarak da Türkiye'nin bölgedeki varlığı ileride yaşanabilecek emperyal problemlerin önlenbilmesi amacıyla da önemlidir.

Kaynakça

- Acer, Y. (2023). Filistin- İsrail Barışı için Türkiye'nin Garantörlük Teklifi ve Önemi. Erişim Adresi: <https://www.setav.org/perspektif/perspektif-filistin-israil-barisi-icin-turkiyenin-garantorluk-teklifi-ve-onemi>
- Ataman, M., ve Çaylak, E. (2024). Türk dış politikasında filistin meselesi: çözüm için bir somut girişim olarak garantörlük önerisi. *TYB Akademi Dil Edebiyat & Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 11–33.
- Arı, T. (2017). *Geçmişten günümüze Orta Doğu*. İstanbul: Dora Yayınları.
- Alanoğlu, H. (2020). *The Times gazetesine göre Demokrat Parti dış politikası*, İstanbul: Urzeni Yayınevi.
- Armaoşlu, F. (2010). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Babahanoğlu, V. (2024). İsrail'in "yerleşimci" politikası ve Filistin'e yansımaları: gazze saldırıları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 175-196.
- Bağcı, H. (1990). *Demokrat parti dönemi Türk dış politikası*, Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk inkılabı tarihi*, 3(IV), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Benvenisti, E. (2012). *The International Law of occupation*, Oxford, Oxford University Press.
- Benvenisti, Gans, Hanafi, E. (2007). *Israel and the Palestinian refugees*. Springer.
- Canbey, M. (2024). İsrail – Filistin Savaşı'nda uluslararası kuruluşların göstermiş olduğu diplomasi performansının incelenmesi: BM örneği. *Ombudsman akademik (özel sayı 2 Gazze)*, 132-162.
- Cragg, K. (1997). *Palestine. The Prize and Price of Zion*. Cassel.
- Çakır, F. (2017). Süveyş buhranı sürecinde Türk dış politikası (Yayımlanmamış Doktora Tezi), On dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Çelik, M. (1993). *Filistin, doğuştan günümüze büyük İslam tarihi*, İstanbul: Çağ Yayınları.
- Cleveland, W. (2008). *Modern Ortadoşu tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı.
- Çolak, M. (1990) Alman Siyonistleri ve Sadrazam Talat Paşa: Yahudilere Yurt Bulma Meselesi, XVIII. *Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, V. Cilt. *Göç ve İskân-İktisat Tarihi- Vakıflar Tarihi*, Hazırlayanlar: Semiha Nurdan – Muhammed Özler. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi, 35 s. 173-191.
- Erdoşdu, H. (2005). *Büyük İsrail stratejisi* (2.baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- DEİK (2022). Filistin Bİgi Notu, Erişim Adresi: <https://www.deik.org.tr/uploads/filistin-bilgi-notu-eylul-22.pdf>
- Dursun, D. (1995). *Ortadoşu neresi?*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Friedman, I. (1965). The austro-hungarian government and zionism: 1897-1918 (Continued), *Jewish Social Studies*, 27(4), 236-249.
- Gasser, H. P. (1999). Protection of the Civilian Population, (Ed. Fleck, Dieter/ Bothe, Michael) *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford, Oxford University Press.

Gerson, Allan (1978). *Israel, the West Bank and International Law*, New York, Frank Cass.

Güler, F. (2024). Türkiye-Filistin İlişkilerinin Uluslararası Anlaşmalar Çerçevesinde İncelenmesi: Eğitim İşbirliği Üzerinden Nicel Bir Analiz. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 15 (Haziran 2024), 1-30. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.34230/fiad.1468201>.

Gündoğdu, E. ve Kaya, O. (2023). Neoklasik realist teori perspektifinden Türkiye'nin 1956 Süveyş Krizi'ne yönelik dış politikasının analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 179-216. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.26513/tocd.1273636>

ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9/7/2004

Israel's MFA (2005). *Israel's Disengagement Plan*.

Karaköse, H. (2018). Filistin ve Kudüs meselesine genel bir bakış (XIX. yüzyılın ortasından XX. yüzyıl ortalarına kadar), *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 150-165.

Karaman, M. L. (1991). *Uluslararası ilişkiler çıkmazında Filistin sorunu*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kodal, T. (2010). Türk arşiv belgelerine göre II. Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında Türkiye üzerinden Filistin'e Yahudi göçleri. *Atatürk dergisi*, 5(3), 133-163.

Köse, İ. (2019). I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Birakılması (Mart-Nisan 1915). *Bilgi*, (89), 1-27. <https://doi.org/10.12995/bilig.8901>

Kuttab, J. (1995). The Legal Status of Jerusalem, Palestine-Israel Journal. Erişim Adresi: <https://pij.org/articles/650>

Öner, A. (2012). *Çatışmalar ve görüşmeler sarmalında Filistin – İsrail*, İstanbul: Mana Yayınları.

Öke, M.K. (1990) Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar İhânetler... Komplolar... Aldatmalar..., Çaç Yayınları, İstanbul.

Pappe, I. (2007). *The Ethnic Cleansing of Palestine*, Oxford, Simon and Schuster.

Sarı Ertem, H. (2019). Filistin'in Sosyo-Ekonomik Sıkıntılarının Giderilmesinde Türkiye'nin İmkân ve Sınırları. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 133-168. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.26513/tocd.561068>

Sarıaslan, F. (2019). İsrail-Filistin sorunu ve Türkiye: bir denge siyaseti. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 6, 1-32.

Sönmezoğlu, F. (2016). *Soğuk savaş döneminde Türk dış politikası 1945-1991*. İstanbul: Der Yayınları.

Sever, A. (2013). *A reluctant partner of the US over Suez? Turkey and the Suez crisis*. Reassessing Suez 1956: New Perspectives on the Crisis and its Aftermath. ed. Simon C. Smith Londra: Routledge.

Sencer, M. (2016). *İnsan hakları ve savaş*. Erişim Adresi: https://ihy.hacibayram.edu.tr/documents/article/2/12/1/2_sencer.pdf

Süer, B. ve Atmaca, A. Ö. (2007). *Arap-İsrail uyumsuzluğu*, Ankara: ODTÜ Yayınları.

Şenel, B. (2014). İsrail devleti'nin kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i tanıma süreci. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 9(1), 157-178.

Teodor, H. (2023). *Yahudi devleti* (Çev.Sedat Demir), İstanbul: Ataç Yayınları.

The National Archives Foreign Office, TNA, Fo 371/9003 Document No: 7577/987/65

Topuz, Z. Ç. (2016). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarının Filistin-İsrail barış sürecine etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Tuncer, H. (2018). Türkiye'nin İsrail'i tanınması. Erişim adresi [https://www.aydinlik.com.tr/turkiye-nin-israil-i-tanimasi-ozguruluk-meydani- mart-2018-1 \(21.11.2021](https://www.aydinlik.com.tr/turkiye-nin-israil-i-tanimasi-ozguruluk-meydani- mart-2018-1 (21.11.2021)

Türk, F. (2007). Yahudi Devleti'nin Demografik Temelleri: Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Devleti'nin Filistin Siyaseti. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 69-104.

Türk Kızılayı, (2024). Erişim Adresi: <https://bagis.kizilay.org.tr/tr>

T.C. Dış İşleri Bakanlığı (2019). No: 77, 25 Mart 2019, İşgal Altındaki Golan Tepeleri Üzerindeki İsrail Egemenliğinin ABD Yönetimi Tarafından Tanınma Kararı Hk.

UNSC R. 252, 1968

UNSC R. 476 (1980).

UNHRC A/HRC/53/CRP.1, 2/6/2023.

UNHRC A/HRC/53/22, 9/5/2023.

Umar, Ö. ve Yenisu M. (2020). Gizli antlaşmalar çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu şekillendirme çabaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 29-70.

- Köylü, Keskin M. (2018). 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Kudus, Endonezya, 23 - 25 Mart 2018, ss.573-592
- TEPAV, TOBB-BİS Barış İçin Sanayi Girişimi Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. Erişim Adresi: https://tepav.s3.eu-west-1.amazonaws.com/upload/files/1269865515r7447.TOBB_BIS_Baris_icin_Sanayi_Girisimi.pdf.
- Yavuz, H. (2023). *İsrail Devleti'nin Kuruluş Süreci Balfour Deklarasyonu'ndan Manda Yönetiminin Kurulmasına – 1917-1923*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- Yalçın O. (2021). 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 53-104.
- Yıldırım, Y. (2021). İsrail-Filistin sorusunda iki devletli çözüm arayışları, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(41), 3840-3884.
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. (2024). Erişim Adresi: <https://ytb.gov.tr/dijikup?ara=Filistin>
- Zenginkuzucu, D. M. (2021). Myanmar, uluslararası suçlar ve uluslararası toplum: kendisine karşı işlenen ağır suçlarda uluslararası toplumun cevabı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 18(69), 49-70. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.33458/uidergisi.912068>
- Weltmann, S.E. (1961). Germany, Turkey, and the zionist movement, 1914-1918, *The Review of Politics*, 23(2), 246-269.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Seda BAYRAKDAR (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Seda BAYRAKDAR (100%)
